

Het hier kort samengevatte betoog van Van de Schoor wordt in vaak zeer uitgebreide aantekeningen stevig onderbouwd. Wat er door en over La Milletière ooit is geschreven en bewaard is gebleven, dat heeft zijn plaats in deze doorwrochte thesis gevonden. Daarbij dient wel te worden opgemerkt, dat de auteur zijn onderwerp vanuit een bepaalde gezichtshoek heeft benaderd. Hij drukt dat uit in de ondertitel van het boek: 'Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de letteren'. Ondanks deze zichzelf opgelegde beperking heeft Van de Schoor toch ook kans gezien de theologische inhoud van de standpunten duidelijk te verwoorden. De persoon van La Muletière zelf blijft echter ook in deze studie onduidelijk en dat erkent de auteur in de laatste zin van zijn slotbeschouwing: 'La Milletière, een figuur naar wiens karakter en drijfveren men bij ontstentenis van relevante bronnen eigenlijk alleen maar kan gissen' (198).

Lof dus voor het boek in grote lijnen, maar wel wat kritische kanttekeningen inzake enkele details. Dat het taalgebruik soms wat erg gemeenzame uitdrukkingen vertoont, schijnt heden ten dage geaccepteerd te moeten worden: 'waarmee de trammelant begon' (23), 'het kind werd met het badwater weggegooid' (67), 'de namaakcalvinist' (188). Soms loopt een poging om iets origineels te zeggen uit op een vrij duistere en weinig fraaie zin: 'De gebruikelijke daad van eenvoudige rechtvaardigheid om miskende geesten uit de verdomhoeken der historie te lichten' (9). Erger vind ik het, wanneer technische termen worden gemaltraitieerd: 'kerkoudste' in plaats van 'ouderling' (6), 'misdiens' in plaats van 'misviering' (24), 'primaatschap' in plaats van 'primaat' (30), 'ingieting van de genade' in plaats van 'instorting' (177), 'een penitentie aanmeten' in plaats van 'opleggen' (189). De woorden 'irenisch' en zelfs 'irenisme' komen mij niet onbekend voor, maar kan men ook spreken van een 'irenist', zoals de auteur bij herhaling doet? Soms ook gebruikt de schrijver een wat vreemde beeldspraak: de roomskatholieke kerk als 'een monolithische verbastering' van de kerk van de eerste eeuwen (125), of de eucharistie in een bepaald geschrift 'onherkenbaar vermomd' opgevoerd (42).

In de aantekeningen wordt zeer veel materiaal, en vaak interessant materiaal, aangedragen. Wat ik echter meerdere keren mis, is een korte omschrijving van een in de tekst genoemde persoon. Soms wordt er naar een biografisch lexicon verwezen, en dat is dan alles, maar soms ook wordt alleen de naam genoemd en moet de lezer maar raden wat voor iemand dat is. Bij de opgegeven literatuur stuitte ik enkele keren op foutieve of onvolledige literatuurverwijzingen, maar dat is iets dat praktisch onvermijdelijk is.

Kort en goed, afgezien van de hier genoemde onvolkomenheden, biedt dit boek veel wat te waarderen valt. De auteur heeft kans gezien om een historische figuur van het tweede plan eens goed in het licht te zetten. Het zijn juist dit soort persoonlijkheden uit het verleden die ten onrechte in de schaduw blijven, slechts kort beschreven in biografische lexica en ook daar nog vaak over het hoofd gezien. Toch maakten zij niet minder geschiedenis dan de uitzonderlijk grote geesten die steeds volop in de belangstelling staan. Théophile Brachet de la Milletière heeft nu gekregen wat hem toekomt.

C. S. M. Rademaker ss. cc.

G. de Bruin, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)* ('s-Gravenhage: SDU, 1991, 684 blz., f85,-, ISBN 90 1206890 8).

This is a densely written, very long, and not easily digestible book. But for me, it is unquestionably one of the very most important publications of recent years on the history of the Dutch Republic and one that I believe will be cited frequently. One might wish that it was shorter, that the heaps of detail had been somewhat thinned out and that it was more attractively written. But no criticism that one might have on that score can detract from G. de Bruin's very considerable achievement.

Essentially the book is a searching, extremely thorough study of decision-making and the structure of power in the United Provinces not from the formal constitutional point of view, so often adopted in the past, but rather examining the actual practice, and informal aspects of decision-making and the wielding of influence in Dutch domestic politics and the making of foreign policy. To do this the author focuses, very effectively, on such issues as secrecy, betrayal of state secrets, information gathering, corruption, and the impact of public opinion, the press, and various forms of behind-the-scenes influence.

The result is a whole series of closely argued contentions and conclusions which diverge widely from accepted notions, but which agree with ideas which have begun, in recent years, to emerge here and there in the historiography and with which I must say, I wholeheartedly concur. These basic conclusions are in broad agreement with other wide-ranging work appearing, and about to appear, which collectively is now fundamentally changing our whole picture of the Republic.

To begin with, the Dutch republic, as a state, was not less efficient than the centralized monarchies of early modern Europe, as practically every Dutch historian of the past has done his best to persuade the reading public, but more efficient. It is true, of course, that it was much harder to maintain secrecy in a consultative, federal system such as that of the United Provinces than in absolute monarchies, or a centralized republican empire such as Venice, or Genoa. But the result was that policy making, precisely because it was the result of a complex and slow consultative process, reflected a much wider span of interests, was more representative of society, more capable of inspiring patriotic sentiment, and also far more consistent. It also strengthened the sense of involvement, if not participation, in the actions of government on the part of sizeable sections of the population. Another major advantage of this relatively broad base was that it tended to reduce the impact of political corruption, rendering decisions less vulnerable to corruption, since it was less easy for foreign regimes, or particular interest groups at home, to target key decision makers. De Bruin is surely also right that serious decline set in, in this respect, after 1713 with the reduction of external pressure.

Another key issue, and one of the most important aspects of the book, is the sharp contrast drawn between decision-making in periods when there was a strong Stadholder and in more 'republican' phases when there was no Stadholder or a weak Stadholder. No historian has ever suggested that the struggles between Orangists and the 'States' party-faction as I prefer to call it — the distinction drawn since Roorda between party and faction I regard as utterly unhelpful — was not a central and continuous theme of the history of the Dutch Republic. But the recent unfortunate tendency to separate ideology rigorously from clientage and patronage, and de-emphasize the former, has meant that in recent decades historians have tended to reduce the contrast between Orangists and 'States' party-faction instead of placing even more emphasis on it than earlier historians, as they should have been doing. The fact is decision-making and the nature of the Dutch political system when looked at in terms of the actual practice of power, instead of formal constitutional arrangements, was completely different depending on whether there was a strong Stadholder or not. De Bruin conclusively demonstrates this with his excellent analysis of the secret committees, and committee methods, of the States General and provincial assemblies. His account of Frederik Hendrik's secret committees, for example, seems to me better and more accurate than any previous account. I can not resist remarking however, since a somewhat unkind comment of his, in a recent review, where he says I have little insight into the nature of the stadholderate under Frederik Hendrik, that whereas de Bruin's view of the secret committees under Frederik Hendrik differs substantially from that of Geyl, Poelhekke, and Groenveld, it is almost exactly the same as mine. There was no such thing as a 'secrete besogne' as Geyl supposed but rather lots of different secret committees of the States General.

However, the important ones were always dominated by the same men and these were always the favourites of the Stadholder, and chosen by him. Compared with the situation before 1618, the power of the States of Holland was, and remained, drastically diminished right down to the mid 1640s. De Bruin is also very good in showing how drastically the exercise of power changed under William III.

I have high-lighted some of the main areas where de Bruin has improved our general picture but there are quite a few more. A very useful part of the book deals with the press and freedom of expression, showing that Dutch toleration was a more limited phenomenon than is often supposed and often more extensive in religion than in politics. But historians and researchers will find something that is enlightening, and usually quite a lot, on virtually every aspect of power, influence, and decision-making in the United Provinces. The work is, by any reckoning, a mine of ideas and information which will, I have no doubt, long hold its place as a central item in the historical literature on the subject.

J. Israel

R. Fabri, *De 17de-eeuwse Antwerpse kunstkast. Typologische en historische aspecten* (Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der schone kunsten, LIII-53; Brussel: Paleis der academiën, 1991, 259 + 30 blz., ISBN 91 6569 450 1).

Dit boek dat tevens in een ruimere vorm aan de KU Leuven werd ingediend als proefschrift, wordt gekenmerkt door twee geheel verschillende karakteristieken. Enerzijds dwingt het respect af door de rijkdom van het archiefmateriaal. Anderzijds lijdt het onder de haast waarmee het kennelijk werd samengesteld (ook in het gebruikte Nederlands en in de talloze drukfouten is dit evident). Tussen de regels door verneemt men dat het boek als zodanig slechts een eerste deel vormt van een tweeledige publikatie (bijvoorbeeld op 15,57,111 wordt gesproken overeen 'volgende studie' waarin onder meer het aspect van de met beschilderde platen versierde kunstkasten en hun iconografische bronnen aan bod zullen komen). Dat een vervolg voorzien werd, is niet duidelijk gemaakt in de gedetailleerde inhoudsopgave, die de studie onderverdeelt in drie hoofdstukken. Een eerste behandelt de 'makelij en typologie' van de Antwerpse kunstkast terwijl een tweede onderdeel aandacht besteedt aan 'de verschillende ambachtslieden' die 'bij het tot stand komen van de cabinetten' betrokken waren. Een derde en laatste hoofdstuk belicht 'de handel, de cliënteel, het gebruik en de verspreiding' van hetzelfde meubel.

Het lag meer voor de hand het boek met de inhoud van hoofdstuk II te laten aanvangen omdat men daar precies kan leren hoe de 'makelij' van een dergelijke kunstkast van bij de aanvang werd voorbereid. De subtiele constructie van het meubel wordt pas duidelijk na ongeveer honderd pagina's. De eerste schema's die de globale opbouw van het meubel verhelderen, komen pas voor op pagina 82 en dienen dan nog uitsluitend om de verschillende perspectieftypes te illustreren. Basistekeningen met de hoofdbestanddelen van de kunstkast ontbreken. Even onmisbaar is een lijst met de gebruikte terminologie. Door het grondige archiefonderzoek heeft de auteur het jargon van de kunstkastenmakers in hoge mate kunnen reconstrueren. Het is evenwel jammer dat deze vaak erg pittoreske termen verspreid liggen over het hele boek en er nooit in voetnoot gerefereerd wordt aan een eerder voorgestelde duiding. Een verklarende woordenlijst achteraan zou in dit opzicht verhelderend zijn.

Het ontbreken van een index maakt het eveneens onmogelijk om even te verifiëren of een naam al niet eerder genoemd werd. Het gebruik van onvolledige namen geeft aanleiding tot misverstand. Bij Goltzius(46) is het niet duidelijk of het gaat om Hendrik dan wel om Hubert; J. Janssens op pagina 185 om een ander voorbeeld te noemen, is blijkbaar gelijk aan Hiëronymus